

**ප්‍රතිමාගෘහය තුළ බුද්ධ සහ බෝධි සත්ව ප්‍රතිමා
තැන්පත් කිරීමේ ක්‍රමවේදය (අනුරාධපුර සහ
පොළොන්නරු යුගවලට අයත් නිදසුන්
ඇසුරෙන්)**

දනන්ජය ගමලන්

බුද්ධ ප්‍රතිමා ගෘහයක ප්‍රතිමාව සෑම විටම තැන්පත් කෙරෙනුයේ ගර්භසරයේය. එහි ප්‍රධාන ප්‍රතිමාව දෙපසින් අනු ප්‍රතිමා හෝ බෝධිසත්ව ප්‍රතිමා ද තැන්පත් කර තිබෙනු දැකිය හැකිය. මෙම ක්‍රියාවලිය සිදුකෙරෙන්නේ කිසියම් නිශ්චිත පිළිගත් න්‍යායික ප්‍රවේශයක් මත පදනම් වෙමිනි. ඒ සඳහා අදාළ පර්යේෂණ කාල රාමුව තුළ ලියැවී ඇති මන්ත්‍රශ්‍රී භාෂිත චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රය, වාස්තු විද්‍යා ශාස්ත්‍රය සහ බිම්බමාන ශාස්ත්‍රය හෙවත් ශාරීපුත්‍රය යන ශිල්පශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථවල නිර්දේශ අනුගමනය කර තිබූ අයුරු සහ ඊට වෙනස් ආකාරයෙන් නිර්මාණයන් කර තිබූ අයුරු සන්සන්දනාත්මක වශයෙන් මෙතැනදී පෙන්වා දීමට අදහස් කෙරේ.

චතුරශ්‍ර සැලසුමින් යුතු ගර්භසරයක සහ අයනාශ්‍රාකාර සැලසුමින් යුතු ගර්භසරයක එහි එක් පැත්තක් කොටස් 16කට බෙදේ. ඒ අනුව සමස්ථ ගර්භසරය කොටස් 256කින් යුක්ත වන අතර එම සැලසුම මංජු ශ්‍රී චිත්‍රකර්ම ශාස්ත්‍රයේ හඳුන්වා දෙන්නේ **කන්ඨිත සැලැස්ම** යනුවෙනි (Marasinghe 1991.21.2). මෙය ක්‍රියත සැලසුම සේ ව්‍යවහාර කෙරේ. මිලගට එක් පැත්තක් කොටස් 9, 8 සහ 7 බැගින් වෙන් කර ඇති සැලසුම් තුනක් ද චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ විස්තර කෙරේ. ඒවා පිළිවෙලින් **පරමශාඛ්‍ය සැලසුම**, **මන්ඩුක සැලසුම**, **ස්ථන්ඩිල සැලසුම** ලෙස නම් කර තිබේ (ibid. 25 : 29, 31.60-61a, 33. 70-71a).

මෙම සැලසුම් වර්ග හතරෙහි බුදුන් වහන්සේගේ ප්‍රතිමාව සඳහා වෙන්ව තිබෙන්නේ **දෙදව්කා (දේව) පාදය** සහ **මානුසා (මනුෂ්‍ය) පාදය** වන අතර ඒවායේ

හරි මැද කොටුවේ බුද්ධ ප්‍රතිමාව තැන්පත් කළ යුතු ය. ස්තන්ධීල සැලසුමේ පමණක් බුදුන් සඳහා මානුෂ පාදය වෙන්ව ඇත. මෙම සැලසුම් හතරෙහිම බෝධිසත්ව ප්‍රතිමා ස්ථානගත කෙරෙන්නේ බුද්ධ ප්‍රතිමාවට පිටුපසින් තිබෙන පාදයන්හි බුද්ධ ප්‍රතිමාව දෙපසිනි. මෙවන් වූ බිම් සැලසුම් සහිත ගර්භසරයන්හි හරි මැද කොටස බ්‍රහ්ම සඳහා මිස, බුදුන් සඳහන් වෙන් කළ යුතු බවට මංජු ශ්‍රී චිත්‍රකර්ම ශාස්ත්‍රයෙන් සහ වාස්තු විද්‍යා ශාස්ත්‍රයේ අනුදැන්වේ නොවෙයි.

අප විසින් පරීක්ෂා කළ ප්‍රතිමාගෘහ නියැදි 184කින් 136 ක බුද්ධ ප්‍රතිමාව තැන්පත් කර ඇත්තේ දෛවිකා (දේව) පාදයේ ය. එය අප විසින් හඳුන්වා දී ඇත්තේ “බුද්ධ” පාදය යනුවෙනි. මානුෂා (මනුෂ්‍ය) පාදයේ තැන්පත් කර තිබෙන බුද්ධ ප්‍රතිමාව සහිත ගර්භසර සංඛ්‍යාව 57කි. සමස්ථ නියැදි සංඛ්‍යාවේ ප්‍රතිශතයක් වශයෙන් සලකන විට මෙම සංඛ්‍යාවන් සියයට 74%ක් සහ සියයට 31%ක් වනු ඇත. මනුෂ්‍ය පාදය ස්ථානගතව තිබෙන්නේ ගර්භසරයේ පිටුපස බිත්තියට යාච්ච ඊට ඉඳිරියෙනි. ගර්භසරයේ බිත්තිය සහ ඊට මැඬිව තිබෙන කුළුණු පෙල පිහිටන්නේ පයිසෙයිකා(Paisāca)පාදයේ ය. ගර්භසරය වටා සිව් දෙසින් ම කණු පිහිටුවා තිබෙන්නේ බිත්තියට මැඬිවන පරිදි මෙම පාදයේ ය. එමනිසා මනුෂ්‍ය පාදයේ බුද්ධ ප්‍රතිමාව තැන්පත් කළ පසු ඊට පිටුපසින් ගමන් කළ හැකි නොවේ.

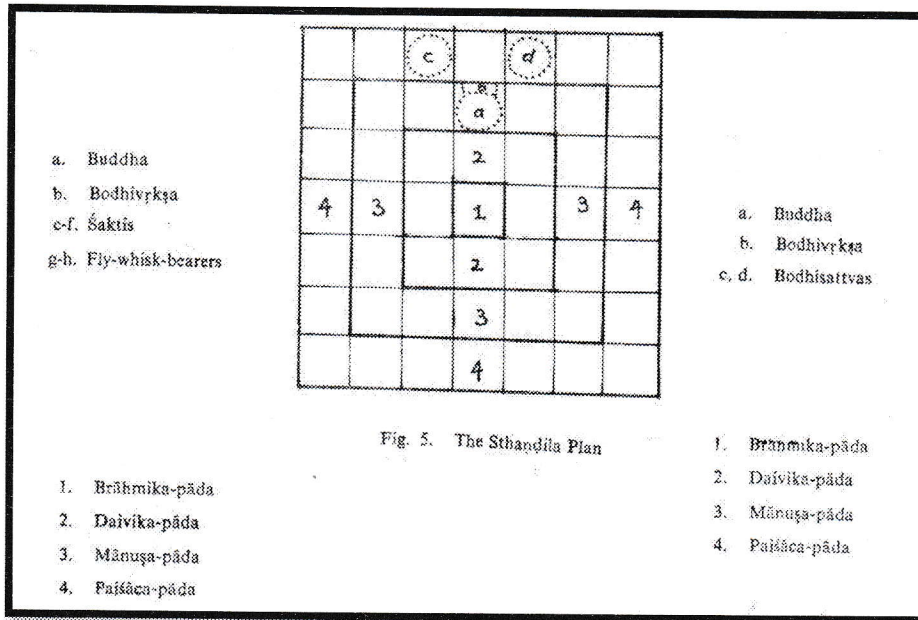
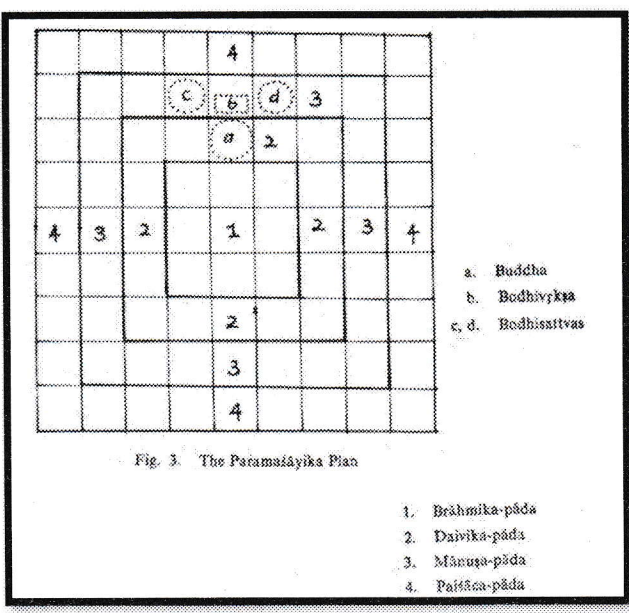

Fig. 5. The Sthandila Plan

ද.ස්වෙහෙර, තන්තිරිමලය, අතරගල්ලැව, තන්තිරිමලය-2, බුදුරුවගල, අච්චක, ගල්විහාරය-1, ගල්විහාරය-3,4 යන වැඩබිම් පර්වත මුහුණතක කරවූ ප්‍රතිමා

සඳහා ඉඨිකළ ප්‍රතිමාගාහ වන්නේ ය. ඒවායේ නිරායාසයෙන් ම ප්‍රතිමාව පිටුපසින් ගමන් කළ හැකි නොවේ. එවිට ප්‍රතිමාව එහි ගෘහයේ මනුෂ්‍ය පාදයේ ස්ථානයතව පවතී. අප විග්‍රහ කර ඇති ලෙන් විහාර ගර්භසර (ගන්ධකුටි) 24 කින් එකක් හැර එනම් විළඳගොඩ හැර අනෙකුත් ප්‍රතිමාගාහ 23කම ප්‍රතිමාව ස්ථානගතව තිබෙන්නේ

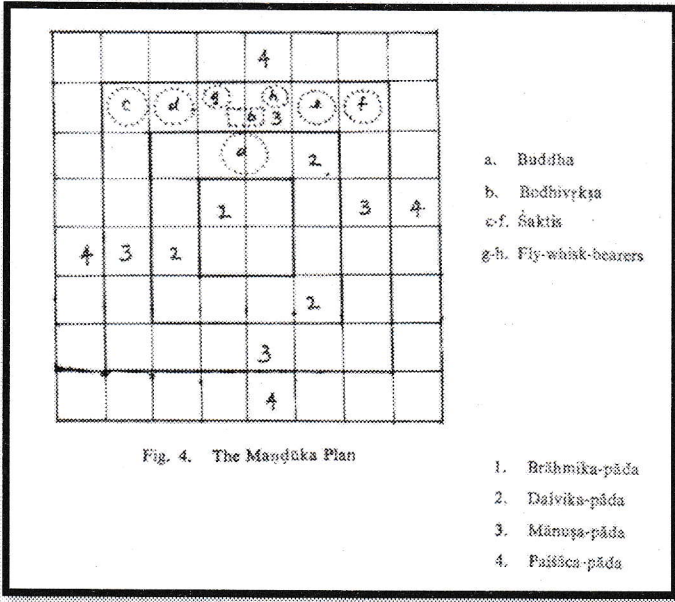
මනුෂ්‍ය පාදයේ ය. එසේම යටාල - 4, යටාල -2, මිහින්තලය - 1, රම්බාවිහාරය- 1, මැදිරිගිරිය - 4, නිරයාය -2, වෙල්ගම්වෙහෙර -4, පඬුවස්නුවර -3, රන්කොත්වෙහෙර -11 යන වැඩබිම්හි ද ප්‍රතිමාව ස්ථාපිත කර තිබෙන්නේ මනුෂ්‍ය පාදයේ ය. මීට අමතරව වතුරගු සහ අයතවතුරගු ගර්භසර සහිත වැඩබිම් වන යටාලමළුව -7, මහසෙන් මාලිගය, අභයගිරිය අංක 5 වැඩබිම, ධීවුල්වැව, චූලංගනී විහාරය, ධීගන් හල්මිල්ලව, කෝට්ටපිටිය, මැදිරිගිරිය 1 සහ 2, අභයගිරිය 31 වැඩබිම, මිහින්තලය -2 සහ මඩුකන්ද යන ප්‍රතිමාගාහ සැලසුම් අරඹයා ද ක්‍රියාත්මක වී ඇත්තේ මනුෂ්‍ය පාදයේ ප්‍රතිමාව තැන්පත් කිරීමේ ස්තන්ධිල සැලසුම වෙයි. මැදිරිගිරිය - 3 පිළිමගෙයි ප්‍රධාන ප්‍රතිමා ත්‍රිත්වය දේව පාදයේ පිහිටුවා දෙපස බිත්ති දෙකට ඉදිරියෙන් සමාධි ප්‍රතිමා දෙකක් මනුෂ්‍ය පාදයේ තැන්පත් කර ඇත. එබැවින් මෙම ප්‍රතිමාගාහ සැලසුමේ ප්‍රදක්ෂිණා පථය ඇහිරී තිබේ. මෙලෙස ද්විත්ව වහළ ක්‍රමයේ ප්‍රතිමාගාහවල ගර්භසරය තුළ මනුෂ්‍ය පාදයේ පිළිම තැන්පත් කළ නියැදි ලෙස මැදිරිගිරිය -3, පඬුවස්නුවර -2, විහාරහින්ත -2 යන ඉතා සීමිත සංඛ්‍යාවක් වන නියැදි හමු වී තිබේ. විහාරහින්ත - 2 නියැදිය මුලින් වතුරගු ප්‍රතිමාගාහයකි. එම නිසා එහි ප්‍රතිමාව තිබී ඇත්තේ පිටුපස බිත්තියට යාව මනුෂ්‍ය පාදයේ ය.

මෙතැන දී නිගමනය කළ හැක්කේ ද්විත්ව වහළ ක්‍රමයේ ප්‍රතිමාගාහවල ප්‍රතිමාවට පිටුපසින් ප්‍රදක්ෂිණාවට ඉඩක් වෙන් කළ යුතු වන නිසා එම සැලසුම

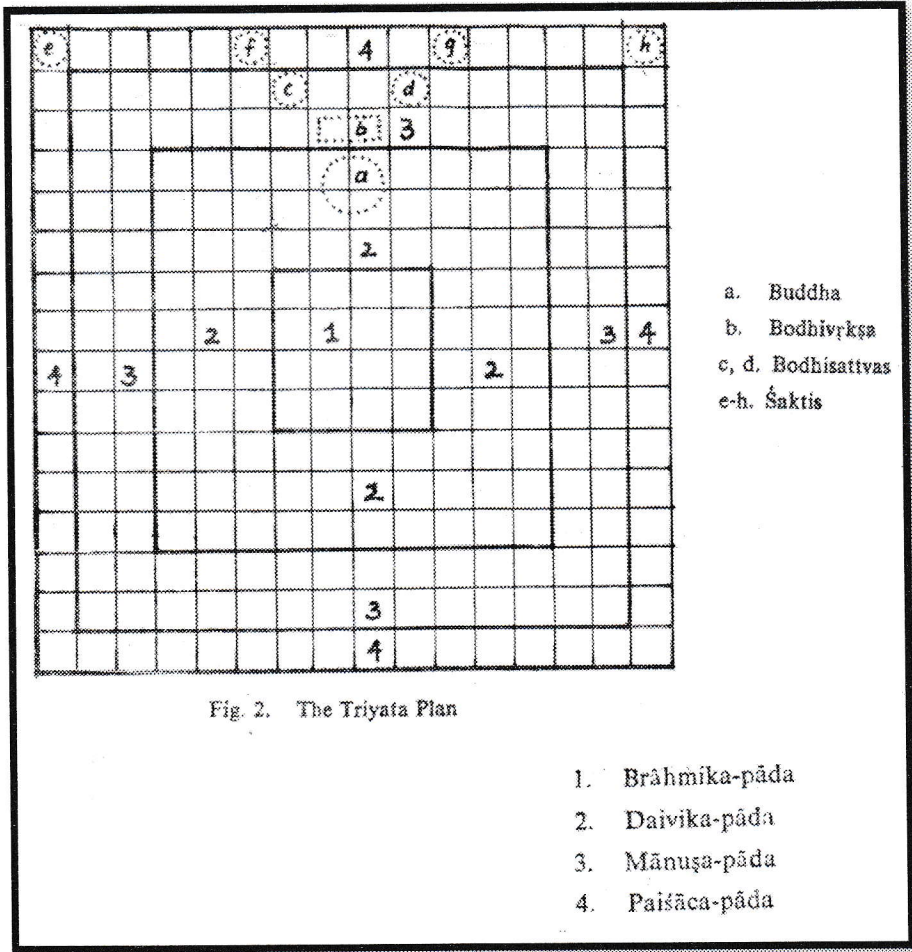
තුළ සෑම විටම ප්‍රතිමාව දේව පාදයේ පමණක් තැන්පත් කළ බවයි. එවිට මනුෂ්‍ය පාදය ප්‍රදක්ෂිණා පථය සඳහා වෙන් වනු ඇත.

දෛවිකා (දේව) පාදයේ බුද්ධ ප්‍රතිමාව ස්ථානගත කිරීම බහුලවම ද්විත්ව වහළ ක්‍රමයේත් ගෙඩිගේ ක්‍රමයේ ප්‍රතිමාගෘහවලත් අනුගමනය කර තිබෙන පිළිවෙල වන අතර ඊට ක්‍රියත, පරමශාඛ්‍ය සහ මණ්ඩුක යන ගර්භසර සැලසුම් අදාළ වනු ඇත. ඉදහිට තනි වහළ ක්‍රමයේ ප්‍රතිමාගෘහ සැලසුම් කිහිපයක ද මෙම සැලසුමට අනුව ප්‍රතිමා පිහිටුවා තිබේ. දේව පාදයේ ප්‍රතිමා පිහිටුවන විට පයිසෙයිකා පාදය සහ දෛවිකා පාද අතරින් තිබෙන මනුෂ්‍ය පාදය හිස්ව පවතී. එය එවිට ප්‍රදක්ෂිණා පථය වශයෙන් ක්‍රියා කරයි. මෙහි දී ප්‍රතිමාව සහිත ඇතුළු ගැබෙහි පිටුපස බිත්තියට සම්බන්ධ කර ප්‍රතිමා පිහිටුවනු ඇත. අනුරාධපුර සහ පොළොන්නරු යන යුග දෙකේ දීම ප්‍රතිමාගෘහයන්හි මෙම ලක්ෂණය විද්‍යමාන වන්නේ ය. අනුරාධපුර යුගයේ ඇතැම් නියැඬිවල දේවපාදයේ ප්‍රතිමා පිහිටුවා ඒවාට පිටුපසින් ගඩොලින් තිර බිත්තියක් ඉඩකර තිබේ (curtain wall). ගර්භසරය තුළ ගල් කණු පිහිටුවා ඇත්තේ මෙකී පාදයන්ගේ මායිම් රේඛාවෙහි මිස එම පාදවලට මැඬිවන සේ නොවේ. ප්‍රතිමා ගෘහය තුළ කොටසේ දී කණු පිහිටුවීමේ සැලසුම් ක්‍රම 4ක් අප විසින් හඳුනා ගනු ලැබූ අතර ඒ සෑම ක්‍රමයක දී ම කණු ස්ථානගත කර තිබෙන්නේ නිශ්චිතවම පාද රේඛාවන්හි ය. ගින්ජකාවසථ (ගෙඩිගේ) ක්‍රමයට අයත් ඇතැම් නියැඬිවල අතිවිශාල පුළුලින් යුතු බිත්ති පයිසෙයිකා පාදයේ පමණක් නොව මනුෂ්‍ය පාදයේ ද ව්‍යාප්තව පවතී. එවැනි ප්‍රකට නිදර්ශන වල ප්‍රදක්ෂිණා පථය පවතින්නේ මනුෂ්‍ය පාදයේ ඉඩකර තිබෙන බිත්තිය තුළ උමගක් ලෙසටය.

ලංකාතිලක සහ තිවංක ප්‍රතිමා ගෘහය මීට නිදසුන් ය. ප්‍රතිමාව දෛවිකා පාදයේ තැන්පත් කර ඇති නියැඬි ගණන 113කි. මෙයින් වතුරඟු සහ ආයතශ්‍රාකාර හැඩයෙන් යුතු ගර්භසර ලෙස අභයගිරිය -5, තොළවිල -2,

මහාවිහාරය, ඔවාගිරිය, පොළොන්නරු චතුරසුර සැතපෙන පිළිමගෙය, මාලිගාවිල -1, තිරියාය -1, කිරිවෙහෙර මළුව -1 සහ 2, රන්කොත් වෙහෙර මළුව - 1 සිට 13 දක්වා ප්‍රතිමාගෘහ යන නියැඬි ඉඩිරිපත් කළ හැකිය. මේවායින් පොළොන්නර චතුරසුරේ සැතපෙන පිළිමගෙය පමණක් විශේෂ වන්නේ ප්‍රතිමාව දේව පාදයේ ස්ථානගත කර ඇති සැතපෙන ප්‍රතිමාවක් සහිත එකම ගෘහය මෙය වන බැවිනි. ප්‍රතිමාව වටා පැහැඬිලි ප්‍රදක්ෂිණාපථයක් ද මෙහි ඇති කර තිබෙනුයේ මනුෂ්‍ය පාදය ඒ සඳහා යොදවමිනි. මෙය වූ කලී එම වර්ගයේ සැලසුමේ උපරිම වර්ධනීය ලක්ෂණ විසඳ කරන නියැඬියයි. ගෙඩිගේ ක්‍රමයට ඉඩිකර තිබෙන චතුරසුර ගර්භසර සහිත නියැඬිවල හැර තනි වහල ක්‍රමයේ චතුරසුර සැලසුම්වල ද ප්‍රතිමාව දේව පාදයේ වන විට මනුෂ්‍ය පාදය ප්‍රදක්ෂිණාව සඳහා ඉඩ හැර තිබේ.

තනි වහල ක්‍රමයේ සහ ද්විත්ව වහල ක්‍රමයේ සැලසුම්වල බුද්ධ ප්‍රතිමාව දේව පාදයේ තැන්පත් කළ පසු එහි දෙපැත්තේ එම පාදයේ ම ඊට සමාන්තර කෝණයන්හි අතිරේක බුද්ධ ප්‍රතිමා ද බෝධි සත්ව ප්‍රතිමාව ද තැන්පත් කර තිබෙනු නිරීක්ෂණය කළ හැකිය. බෝධිසත්ව පිළිම තිබූ සහ දූතට දැකිය හැකි නියැඟි වශයෙන් නාගලකන්ද -1, මිහින්තලය ආරෝග්‍ය ශාලාවේ පිළිමගෙය, මැදිරිගිරිය -1, මුහුදු මහාවිහාරය සහ පදවිය, මොරගොඩ දැක්විය හැකිය. අභයගිරි විහාරයේ අංක 30 වැඩබිමේ පිළිමගෙය ඇත්තේ බෝධිසත්ව ප්‍රතිමාව දෙපසින් තැබූ සිරිපතුල් ඵලක පුවරු දෙකකි. මෙලෙසම ප්‍රධාන බුද්ධ ප්‍රතිමාව දෙපසින් එම පාදයට අයත් කෝණයන්හි මෙන්ම ඇතැම් විට මනුෂ්‍ය පාදයේ උප බුද්ධ ප්‍රතිමා පිහිට වූ නියැඟි ලෙස මැදිරිගිරිය -3, උච්ඡ්වාලික විහාරය, රම්බාවිහාරය -3, මැණික්වෙහෙර -1, පරාක්‍රමසමුද්‍රය අසළ පිළිමගෙය, පඩුවස්තුවර -1, තොළුවල -1, හෙන්නානිගල, රම්බාවිහාර දළදාගෙය, අටදාගෙය, හැටදාගෙය, පබළුවෙහෙර -2 සහ 6 ඉදිරිපත් කළ හැකිය.

මෙහි දී විශේෂයෙන් සඳහන් කළ යුත්තේ මංජු ශ්‍රී වික්‍රමර්ම ශාස්ත්‍රයෙන් නිර්දේශිත ක්‍රමයට වඩා වෙනස් පිළිවෙලකට අනුව යටකී ප්‍රතිමා තැන්පත් කිරීම් සිදු කර තිබෙන බවය. එහි දැක්වෙන්නේ ප්‍රධාන පිළිමය දේව පාදයේ තබන විට බෝධිසත්ව ප්‍රතිමා එහි දෙපසින් ඊට පිටුපසින් ඇති මනුෂ්‍ය පාදයේ සමාන්තර කෝණය තුළ තැබිය යුතු බව වුවත් එම නියතිය මෙතැන දී වෙනස් වී තිබේ. ත්‍රියන, පරමශාඛ්‍ය සහ මණ්ඩුක, යන සැලසුම් තුනේම ප්‍රධාන පිළිමය දේව පාදයේ හරි මැද කෝණයේ තැන්පත් කළ පසු ඊට සමාන්තර කෝණය තුළ වෙනත් ප්‍රතිමා ඇතුළු කළ නොහැකිය. එම නිසා වික්‍රම ර්ම ශාස්ත්‍රයේ නිර්දේශිත සැලසුමට වඩා වෙනස් වන ඉහත දැක් වූ නියැඟිවල ක්‍රමයට හේතුව නොපැහැදිලිය. බුදුරුවගල සහ ගල් විහාරයේ (අංක -1 සහ 3,4 ප්‍රතිමාගෘහ)මෙලෙස ප්‍රධාන පිළිමය හා සමාන්තරව විහිදෙන පාදයේ එක පෙළට ප්‍රතිමා නිර්මාණය කර තිබේ. එම නිසා මෙය වැරදීමෙන් හෝ අහම්බෙන් හෝ සිදු වූවක් ලෙසට සැලකිය නොහේ. මණ්ඩුක සැලසුමේ තිබෙන පිළිවෙලට අනුව ප්‍රධාන ප්‍රතිමාවට තරමක් පිටුපසින් එහි දෙපසින් වාමර සලන්නන් නිරූපිත ශෛලමය කැටයමින් යුතු ප්‍රතිමාගෘහ ද වෙයි. නිදසුන් ලෙස තන්තිරිමලය - 1 සහ විජ්ජාදර ගුහාව ගත හැකිය. යටෝක්ක සැලසුමින් පිට පැණ ගිය මුළුමනින් ම විපරිත ප්‍රතිමා තැන්පත් කිරීමක් මුහුදු මහා විහාර ගර්භසරයේ අවධානයට බදුන් වන්නේ ය. එහි බෝධිසත්ව ප්‍රතිමා දෙක බුද්ධ ප්‍රතිමාව දෙසට මුහුණ ලා ඊට ඉදිරියෙන් තැන්පත් කර තිබෙනුයේ මුලින් තිබූ ස්ථානවල නොව පසුව සිදුකළ සංරක්ෂණයේ දී එලෙස වරදවා බෝධිසත්ව පිළිම දෙක ස්ථානගත කර තිබේ.

මෙරටින් මෙන්ම භාරතයෙන් සොයා ගැනුණු ප්‍රසිද්ධ කැටයම් ඵලකයන්හි බුද්ධ ප්‍රතිමාවේ දෙපසින් ඊට සමාන්තරව බෝධිසත්වවරුන් නිරූපණය කර තිබේ. නිදසුනක් ලෙස අභයගිරි ස්තූපයේ තිබී සොයා ගැනුණු ක්‍රිස්තු වර්ෂ 8-10 සියවසට අයත් මහායාන කැටයම් ඵලකයක මෙලෙස අමිතාභය බුදුන්ගේ දෙපසින් බෝධිසත්ව රූ කැටයමට නගා තිබේ (ගමලන්2015:408). මොණරාගල ගල්බුදුතැන්නේ ද බුද්ධ ප්‍රතිමාවේ දෙපසින් බෝධි සත්ව ප්‍රතිමා කැටයමට නගා ඇත. යථෝක්ත අනු ප්‍රතිමා තැන්පත් කිරීමේ සැලසුම විත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ අනුදන් පිළිවෙතට වෙනස්ව සිදු කළ ද එය කාලාන්තරයක් තිස්සේ 12 වන සියවස දක්වාම මෙරට ප්‍රතිමාගෘහවල අනුගමනය කර තිබීම ඒ සම්බන්ධයෙන් කිසියම් පිළිගත් රීතියක් බවට පත් වූ ක්‍රියාවලියක් වශයෙන් තේරුම් ගත හැකිය.

මංජු ශ්‍රී වාස්තු විද්‍යා ශාස්ත්‍රයේත් විත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේත් අනුදැන තිබෙන ගර්භසර සැලසුමෙහි මධ්‍යම කෝෂ්ඨය හෙවත් බ්‍රහ්ම පාදය අවහිර නොකොට හිස්ව තැබිය යුතු ය (Marasinghe 1989, 13. - 48-49, 29.44-47). විත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ නිර්දේශිත ස්තන්ධීල, පරමශාඛ්‍යය, මණ්ඩුක සහ ත්‍රියත යන ගර්භසර සැලසුමිහි මධ්‍ය කෝෂ්ඨය බ්‍රහ්ම සඳහා වෙන් කෙරේ. කෙසේ වෙතත් අපගේ නියැඬි සමීක්ෂණයේ නියැඬි 17ක ප්‍රධාන ප්‍රතිමාව තැන්පත් කර ඇත්තේ මෙකී බ්‍රහ්ම පාදයේ ය.

කිරිබත්වෙහෙර, ථූපාරාම පිළිමගෙය, තිරියාය, 3, යටාල -3, ලංකාරාම, පුලියන්කුලම -1, මැණික්දෙන, මාලිගාවිල -2, විජිතපුර, සඳගිරිගොඩැල්ල, ජේතවන අංක 40, හත්ටිකුච්ඡ විහාරය, මිහින්තලය ආරෝග්‍යශාලාවේ පිළිමගෙය, දඹේගොඩ බෝධිසත්ව ගෘහය, ඇතුළුනුවර - Aගොඩනැගිල්ල, ඇතුළුනුවර ගෙඩිගෙය සහ නාලන්ද ගෙඩිගෙයයන නියැඬි මෙකී බ්‍රහ්ම පාදයේ ප්‍රතිමාව තැන්පත් කර තිබූ බවට සලකුණු හඳුනාගත හැකි ගර්භසර සැලසුම් වෙයි. මෙම ප්‍රතිමා ස්ථානගත කිරීමේ ලක්ෂණයන් ඉහත සඳහන් කළ ආකාරයේ ගැටළු සහගත තත්ත්වයක් මතු කරන ලක්ෂණයකි.

මේ සම්බන්ධයෙන් එල්බ්ගත හැකි අනුමාන නිගමනය වන්නේ බුදුන් දේවාතිදේව සේ සලකා බ්‍රහ්ම කෝෂ්ඨයේ බ්‍රහ්මට ඉහළින් බුද්ධ ප්‍රතිමාව තැන්පත් කරන්නට ඇති බවයි. අවුකන ප්‍රතිමාවේ ශෛලමය මලසුන් පුවරුවට යටින් තැන්පත් කර තිබූ නිදන් වස්තු අතර සතර වරම් දේව රූප සමඟ බ්‍රහ්ම රුව ද හමුවිය. එසේම මාලිගාවිල - 2 පිළිමගෙය ගර්භසරයේ හරි මැද ප්‍රතිමාව තිබූ ස්ථානයේ තිබී ප්‍රතිමාවට යටින් බ්‍රහ්ම රුව සහිත සෙසු දේවරූප සොයා ගැනින. (ගමලන් 2015:533) කාලය වශයෙන් සලකතොත් ඉහත සඳහන් ප්‍රතිමාගෘහ ක්‍රිස්තු වර්ෂ 4-5 සියවසේ සිට 10 වන සියවස දක්වා වූ අනුරාධපුර යුගයට අයත් වන්නේ

ය. කෙසේ වෙතත් මෙහි දී සඳහන් කළ යුතු තවත් වැදගත් සාධකයක් වන්නේ නාලන්ද ගෙඩිගෙයි බුදුන්ගේ හිසට ඉහළින් ගර්භසරයේ ශිඛරය මුදුනේ කුචේර රුව (බුන්ම) නිරූපණය කර තිබෙන බවය. නාලන්ද ගෙඩිගෙය ඉඩිරිපත් කිරීම හින්දු - තන්ත්‍රයානික බෞද්ධ සංකලනයේ ප්‍රතිඵලයක් වන බවට මෙය ද සාක්ෂියකි (එම,635 -642). මහායානයේ පරිහානි අවධිය තන්ත්‍රයානය වන අතර එහි දී බුදුන්ගේ හිසට ඉහළින් කුචේර රුව මුර්තිමත් කර තිබීම විය හැක්කකි.

මෙතැන් සිට විශ්ලේෂණය කෙරෙනුයේ ප්‍රතිමා සහ ප්‍රතිමා ආසන පරිමාණයන් පිළිබඳව ය.

ප්‍රතිමා සහ ප්‍රතිමා ආසන දත්ත විශ්ලේෂණ වගුව

වැඩබිම	ප්‍රතිමාව උස හා ධග			ප්‍රතිමා ආසන			අනු ප්‍රතිමා බුද්ධ/බෝධි සත්ව	කාලය (ක්‍රි.ව)
	හිඳි පිළිම	හිටි පිළිම	සැතපෙන පිළිම	හිඳි පිළිම ධගxපළල xඋස	හිටි පිළිම විෂ්කම්භය හා උස	සැතපෙන පිළිම ධග		
නාගලකන්ද -1		2.60			0.65		බුද්ධ හෝ බෝධි සත්ව	3 ^o AD
රැස්වෙහෙර		අඩි 39.3			ධග අඩි 16 උස 2.0			276-303
අභයගිරිය 13 VI		නැත			0.65			276-303
ඇතුළුනුවර	නැත			අැත				4-5
ඇතුළුනුවර - A	නැත			2.15x2.15				4-5
මැඩිරිගිරිය -3								4-5,11
ලංකාරාමය	නැත				0.60			4-6
පිඳුරංගල	නැත			1.40x1.80	0.65			491-508
මතුල්මහාවිහාරය		2.35			නැත			455-473,659
යටාල - 5		නැත			1.40			5-7

යටාල - 6		නැත			1.80 0.36	උස			5-7
මහසෙන් මාලිගය		නැත			0.55			දෙකකි	5-10
ධීවුල්වැව -1	අඩි 7 (2.15)			අළුතින් ඉඩි කර ඇත. 1.20					5-7
මූලංගනී විහාරය		1.40, 1.30			0.58,0.58			හිරි මුදු පිළිම දෙකකි	5-7
යටාල - 4		2.20,1.66 .1.69			0.58,0.47 උස 44				5-7
පේනවන -40		නැත			1.50				3,5-7
එම - 41	ඇත			නැත					5-7
හත්ථිකුච්ඡ		නැත			0.70				5-7
ඒතාරහින්න - 2	1.0x0, 50			නැත					6-8
සිකුල්පහුව		නැත			0.90 0.35	උස			6-7
පේනවන බෝධිසර - 2		තිබේ ඇත			නැත				3,6-7
එම 3		තිබේ ඇත			නැත				3,6-7
කිරිබත්වෙහෙර		අඩි 12			නැත				6-7
ධීගන්හල්මිල්ලව	උස 0.50			නැත					6-7
කෝවටපිටිය		නැත			0.60				6-7
කිවුල්ගම විහාරය		1.50 අසම්පූර් ණය			0.70				6-7
මුදුරුවගල		අඩි 52			3.37 2.00	උස		බෝධි සන්ම 6 කි	6-8
අහයගිරිය -5		නැත			0.50 0.28	උස			7-10

දැනට ගොඩ		මි. 10 අඩි 32.10			3.80 0.80	උස		7-8
මැඩිරිගිරිය -1	2.50x1.20x0.25						සමාධි පිළිම 3	7-9
එම-2					4.30x1.35x0.30		හිටි පිළිම 3	7-9
අභයගිරිය		නැත			0.33 0.20	උස		7-9
එම 7 වැඩබිම		නැත			0.35 0.17	උස		7-10
එම 31 වැඩබිම		නැත			0.40 0.17	උස		7-10
මිහින්තලය -1			නැත				7.80	7-10
මාලිගාවිල -1		අඩි 42			5.60 2.20	උස		7 ^c AD
එදවිය		2.00			90, 0.65	0.55,	1.05 බෝධි සත්ව	7-8
මුහුදුමහා විහාරය		2.70, 2.30			1.0x1.00		බෝධි සත්ව ප්‍රතිමා	8-9
නාගලකන්ද 2		නැත			1.20			5-6,8-9
විලදගොඩ 1		1.40 අසම්පූර්ණ			1.50 0.40	උස		8-9
තොප්පිල -2		1.00			නැත			5-6
උච්ච්චාලික -2	අැත			නැත				8-9
ජේතවන ගෙඩිගෙය		අඩි 20 කල්පිත			3.00 1.10	උස		8-9
කිරිඳිවෙහෙර		අඩි 38.10			3.90 1.30	උස		8-9
තොප්පිල -2	0.90 උස			නැත				8-9
මවාගිරිය		නැත			3.80			8-9

මිහින්තලය -2		නැත			0.56			8-9
තන්තිරිමලය -1	උස 1.0			උස 2.30				8-9
එම-2			12.0			18.0		8-9
රම්බාවිහාරය-1			10.20			12.0x4.00x0.75		8-10
බැරතම විලිගම්විහාරය		නැත			1.00			8-9
පංකුලිය	උස 2.7			නැත				8-9
තිරියාය 3		2.25 අසම්පූර්ණය			1.00			8-9
ථූපාරාමය	උස අඩි 2 කැඩී ඇත	නැත			0.80			8-10,11
තොළුවිල-1	1.76 උස			නැත			දෙපසින් හිටි පිළිම දෙකකි	9-10
මිහින්තලය ආරෝග්‍ය ශාලාව					0.40		දෙකකි බුද්ධ/බෝධි සත්ව	853-887
අනයගිරිය		නැත			0.48 උස 0.23			850-10
අතරගල්ලැව			11.70			1320x2.90	බෝධි සත්ව රූ දෙකකි	9-10
මීහාරහින්ත -1		3.60			නැත			9 ^o AD
උච්ඡවාලික-1		1.30			නැත			9-10
මිහින්තලය-3		නැත			0.65		ප්‍රතිමා ආසනය ආලින්ද පේ තිබේ	956-972
වෙලිගම්වෙහෙර -3		නැත			0.50 උස 0.20			11 ^o AD

නාගලකන්ද -3		3.30			1.50			11
මැඩිරිගිටිය-4			13.0			14.60 උස 0.70	සමාධිපි ලිම දෙකකි	11
තිරියාය-2			11.30			11.70x4. 0		11
පුලියන්කුලම-2		අඩි 20 කල්පිත			අඩි 7.6, අඩි 5.7 උස 2.3			10 ^C AD
නාමල්පොකුණ		2.12			0.95			10CAD
අටදාගෙය	4 කි	2.72 පිළිම 3 කි			1.00,0.95			1055- 1110 8-9 සියවස
රම්බාවිහාරය-2		තුනකි			නැත			1055- 1110
පබළුවෙහෙර-1		0.70	6.25 සයන			6.40x1.7 0උස 0.50		11-12
එම-2	ඇත	2.10,1.50			0.70, 0.35			11-12
එම-3	0.80 උස			1.23				11-12
එම-4		1.93, 2.20			1.17			11-12
එම-5	1.50x1 .10x0. 64			1.00 කල්පිත උස				11-12
එම-6		2.40,1.54 මැද වම 1.64 දකුණ			0.72, 0.70 මැද වම 0.56 දකුණ		අනු ප්‍රතිමා 4 කි දෙපස පිළිම කුඩාය	11-12
වෙල්ගම්වෙහෙර -4			නැත			12.10x1. 0		11-12
රම්බාවිහාර -3		නැත			දෙකක් තිබේ ඇත			11-12

එම -4		2.05			0.85			11-12
මැණික්වෙහෙර-1	ඇත	1.56, 2.10, 1.50 60-50			0.90 0.26	උස		11-12
පරාක්‍රම සමුද්‍රය		2.60			0.95, 0.57		දෙපසින් හිරි පිළිම	11-12
පඩුවස්තුවර-1		නැත			0.80, 0.26 0.50	උස		12 ^c AD
නාලන්දගෙඩිගෙය		1.96 1.22 අසම්පූර්ණ			0.66, 0.26 0.64, 0.24	උස		8-9
පඩුවස්තුවර-2	නැත			2.35x1.70 x0.93				12
පොළොන්නරුව චතුරස්‍ර සැතපෙන පිළිමගෙය			11.00		1.00	12x2.75x 0.60	එක් හිරි පිළිමයක් සහ සමාධි පිළිම දෙකකි	12
පඩුවස්තුවර-3			නැත			9.10x.25 x 0.60		12
රුවන්වැලි මළුව -4	සැ	1) 2.45 2) 2.52 3) 2.43 4) 2.40			නැත		හිරි පිළිම පහකි	12
එම-2	අඩි 4.4			අඩි 3				12
එම-9	අඩි 3	නැත		නැත	අඩි 2.6			12
රන්කොත්වෙහෙර මළුව -2		2.45			නැත			1187-1196
එම-5	නැත			0.40				1187-1196
එම-8		නැත			1.20			1187-1196
හැට්ටාගෙය		2.62					දෙපසින් අනු	1187-

		2.30			1.45, 1.00,1.00		පිළිම දෙකකි	1196
		2.30						
මැණික්වෙහෙර -2		1.75			0.72			12
දූපාරාමය පොළොන්නරුව	1.10 දැනට ඇති උස			1.10				12
ලංකාතිලකය		අඩි 41			4.75 1.80	උස		12
තිවංකපිළිමගෙය		7.90 අඩි 15 1/2			3.50 1.00	උස		12
ගල්විහාරය -1	4.60 අඩි 26.8			5.50x1.35 x1.30				12
එම -3-4		6.92	13.90		3.60 0.60	උස ධිග	16.90	12

ප්‍රතිමාවල උස සහ ප්‍රතිමාගහයේ උස එකට සමානුපාතික විය යුතු ය. ප්‍රතිමාවල උස නම වැදැරුම් වෙයි. මෙම හස්ත මිනුම් ප්‍රතිමාගහයේ අධිෂ්ඨානය, කණු, දොරටු සහ ගර්භභරයේ පරිමාණයන් සමඟ සසඳා තීරණය කරනු ලබයි(Marasinghe : 1991.15.1-2). කෙසේ වුවද ප්‍රතිමා සකස් කිරීම සඳහා ඒවායේ හස්ත පරිමාණයන් තීරණය කරන විට දී ම ඒ සඳහා තැනවිය යුතු ප්‍රතිමාගහයේ පරිමාණයන් ද තීරණය කළේ ය යන්න මෙයින් ගම්‍ය වන කාරණයයි. ශාරීපුත්‍රයට අනුව පිළිමයේ මානයට අනුව පිළිමගෙය කරවන්නේයි. එසේම පිළිමගෙය මානයට අනුකූලව පිළිමය කරන්නේයි (මාරසිංහ : 1993. 28.3). චිත්‍රකර්ම ශාස්ත්‍ර නිර්දේශයේ දැක්වෙන අන්දමට සියලු ම බුද්ධ ප්‍රතිමා ශ්‍රේෂ්ඨ (උත්තම) දසතාල මිනුම්වලින් ද බෝධිසත්ව ප්‍රතිමා මධ්‍යම දසතාල මිනුම්වලින් ද සමන්විත විය යුතු ය (ibid : 37.1-2.3).

ප්‍රතිමා ආසනයේ උස ප්‍රතිමාවේ උසට සමුපාතික විය යුතුය. ආසනයේ උස එහි තැන්පත් කෙරෙන ප්‍රතිමාවේ උසෙන් 1/3ක් 1/4ක් සහ 1/5ක් යන පරිමාණයන්ගෙන් යුතු විය යුතු ය (ibid: ixii; මාරසිංහ : 1993-49.111).

ඉහත වගු සටහනට ඇතුළත් කර තිබෙන නියැදි අතුරෙන් පිළිමයන් ආසනයන් අංග සම්පූර්ණව තිබෙන නියැදි ඇත්තේ 25ක් පමණි. අප පරීක්ෂා

කළසමස්ථ නියැඬී ගණන 96කි. මෙයින් විසි පහක හරුණු විට අනෙක් නියැඬීන්හි එක්කෝ ප්‍රතිමාව අසම්පූර්ණය. නැත්නම් ආසනය පමණක් දැක්නට ලැබෙන්නේ ය. කෙසේ වෙතත් මෙම නියැඬී 25න් එකම නියැඬියක්වත් ප්‍රතිමාවේ උසට ආසනයේ උස චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ අනුදත් පිළිවෙලට අනුව නොගැලපෙනු ඇත. ප්‍රසිද්ධ නියැඬී වන අවිකන, රැස් වෙහෙර, මාලිගාවිල, බුදුරුවගල සහ තන්තිරිමලය වැනි ස්ථානවල ප්‍රතිමාවේ උස ප්‍රමාණයෙන් 1/5කට වඩා ආසනයේ උස අඟල් 8- 11 වැනි ප්‍රමාණයන්ගෙන් වෙනස් වීමක් දැක්නට ලැබෙනු ඇත. විශේෂයෙන් තන්තිරිමලය හිදී පිළිමයේ උස මීටර් 1ක් වන විට එහි ආසනය මීටර් 2.30ක් උස වීම ප්‍රතිමාවේ උසට වඩා දෙගුණයකට වැඩියෙන් වැඩි වීමකි. එසේම අශෝකාරාමයේ පිළිමයේ උස මීටර් 2.7ක් වුවත් එහි අළුතින් සකස් කර තිබෙන ආසනයේ උස මුල් ආසනයේ උසට සමාන දැයි කිව නොහැකිය. ධීවුල්වැව - 1 ප්‍රතිමාව උසින් මීටර් 2.15ක් වුවත් එහිදී ආසනය ගඩොලින් අළුතින් තනා ඇත්තේ තිබුණු උස අනුවම දැයි නොදනී. ශ්‍රී ලංකාව තුළ දැක්නට ලැබෙන උසින් වැඩිම සමාධි පිළිමය ගල් විහාරයේ ප්‍රතිමාව වන අතර එහි උස වන මීටර් 4.60 (අඩි 15. 2 1/2) ප්‍රමාණයට ආසනයේ උස වන මීටර් 1.30 (අඩි 4.4) චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ නිර්දේශිත 1/4 නියතියට අනුව ගලපන කල අඟල් 6ක වෙනසක් පෙන්වුම් කෙරේ. ගල් විහාරයේ හිටි පිළිමය උසින් මීටර් 6.92 (අඩි 22.9) වන අතර ආසනයේ උස වන සෙ.මී. 60ක ප්‍රමාණය යටෝක්ත නිර්දේශිත පරිමාණයන් හා නොසැසඳේ. මේ හැර ජීවමාන ප්‍රමාණයේ උසකින් යුතු ප්‍රතිමා සහ ඒවායේ ආසනවල උස අතර ද සෙ.මී. 8-10 අතර ප්‍රමාණයක නොගැලපීමක් තිබේ. මේ නිසා අපට විශ්වාස කළ හැක්කේ චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයෙන් පරිබාහිර වූ වෙනත් ශිල්ප ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථයක් මේ ශිල්පීන්ට ගුරු වූ බවයි.

ගල් විහාරය හැරුණු විට අප මෙහි ඉඳිරිපත් කර ඇති සියලු ම නියැඬී 10 වන සියවස දක්වා වූ අනුරාධපුර යුගය තුළට අයත් වන අතර චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රය මහායානයේ පරිහානි සමයෙන් පසු ජනප්‍රියත්වයෙන් අඩුවන බව දැනට තිබෙන පිළිගැනීමයි. (මාර්සිංහ : 1993. xiv) මහායානයේ පරිහානි අවස්ථාව තන්ත්‍රයානය ලෙස පිළිගැනෙන හෙයින් එය බලපවත්වන කාලය ක්‍රිස්තු වර්ෂ 9-13 සියවස අතර වනු ඇත. මේ කාලය තුළ එනම් 10 වන ශතවර්ෂයේ දී පමණ ලියැවෙන බිම්බාන, හෙවත් ශාරිපුත්‍රයේ බුද්ධ ප්‍රතිමා මිනුම් සහ චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ ප්‍රතිමා මිනුම් අතර වෙනස අඟල් 1/2කි. (එම්. xvi) ඒ අනුව ඉහත අපගේ නියැඬිවල මිනුම් බිම්බානයේ නිර්දේශිත මිනුම් සමඟ ගලපන විට ඇතිවන වෙනස චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ නිර්දේශිත මිනුම් සමඟ ගැලපීමේ දී දුටු වෙනස අභිබවා යයි. එබැවින් 10 වන සියවස දක්වා වන අපගේ යටෝක්ත නියැඬී සඳහා බිම්බානයේ නිර්දේශිත මිනුම් ක්‍රම උපයෝගී කොට ගත්තැයි, විශ්වාස කළ හැකි නොහේ. කෙසේ වෙතත් ශාරිපුත්‍රයේ මුල් කෘතිය වන ගෞතමී ශාස්ත්‍රය අනුරාධපුර

මධ්‍යයනන, අවධියේ රචිත සේ පිළිගන්නේ නම් (මාර්ග: 1993. x) එය විත්‍ය කර්ම ශාස්ත්‍රයට සමකාලීනවම භාවිතයේ තිබිණැයි සිතන්නට සිදු වෙයි.

එහෙත් විත්‍ය කර්ම ශාස්ත්‍රයෙන් නිර්දේශිත ආකාරයටම ඉහත වගුවෙන් ඉධිරිපත් කර ඇති ප්‍රතිමාවල උසත් ඒවා තැන්පත් කර තිබෙන ගෘහවල ගල් කණුවල හා දොරටුවල උසත් එකට ගැලපෙනු ඇත. මේ සඳහා ධිය හැකි හොඳම නිදර්ශනය ලෙසට නාගලකන්ද - 1, අටදාගෙය සහ හැටදාගෙය ඉධිරිපත් කළ හැකිය. නාගලකන්ද - 1 ප්‍රතිමාව උසින් මීටර් 2.60කි. එහි කණු උස මීටර් 3ක් වේ. අටදාගෙය ගර්භසරයේ කණුවක උස මීටර් 3.25ක් වන විට එහි තැන්පත් කර තිබෙන හිටි පිළිමය මීටර් 2.72ක් උස ය (ගමලත් :2015.421-422). එහි දොර උළුවස්ස උසින් මීටර් 2.26කි. හැටදාගෙය ගර්භසරයේ කණුවක් මීටර් 2.62ක් උසය. සමාධි පිළිම සහිත ගර්භසරවල ද යථෝක්ත පරිමාණාත්මක ගැලපීම දක්නට තිබේ. අශෝකාරාමයේ සමාධි පිළිමය මීටර් 2.7ක් උස වන විට එහි කණු මීටර් 3.10ක උසින් යුතු ය. ධීවුල්වැව - 1 ප්‍රතිමාව මීටර් 2.15ක් උස වන විට එහි ගල් කණු මීටර් 2.90ක උසකින් යුතු ය. සුප්‍රකට නොඵවිල සමාධි ප්‍රතිමාවේ උස මීටර් 1.76කි. එහි ගර්භසරයේ ගල් කණුවක් උසින් මීටර් 2.80ක් වේ. මෙකී සමාධි ප්‍රතිමා තුනෙහිම මුල් ආසනය දක්නට නැතත් කණුවල උසට සාපේක්ෂව ප්‍රතිමාවේ උස පරිමාණාත්මක වශයෙන් ගැලපෙන බව පෙනේ.

මෙලෙස තන්තිරිමලය - 1 සමාධි පිළිමයේ උස වන මීටර් 2.30ක ප්‍රමාණයට එහි ගෘහයේ කණුවල උස වන මීටර් 3.25 ත් ශෛලමය දොරබාවේ උස වන මීටර් 3.35 ත් ඉධිරිපසින් තිබෙන ශාලාවේ ගල් කණුවල මීටර් 2.15ක උසත් හොඳින් ගැලපෙනු ඇත. මෙසේ වන්නේ ප්‍රතිමාව පිහිටි පඤ්ජරය දක්වා පහළට බැවුම් වන ගල් තලය මත ගෘහය ඉධිකර තිබීම නිසා ය. මෙලෙසම නාලන්ද ගෙඩිගෙය ඇතුළුවන ප්‍රධාන දොරටුව මීටර් 2.10ක් උසය. ගර්භසරයේ දොරටුව මීටර් 1.44කි. අභ්‍යන්තරයේ ඇති ප්‍රධාන පිළිමය උසින් මීටර් 1.96 කි.

ඉහත සඳහන් කළ පරිධි තන්තිරිමලය ප්‍රතිමාවේ ආසනයේ උස ප්‍රතිමාවේ උස මෙන් දෙගුණයකින් වැඩි වී ඇත්තේ ප්‍රතිමාගෘහයේ උසට සාපේක්ෂව ප්‍රතිමාවේ උස ගැලපිය යුතු නිසාය. එහිදී ප්‍රතිමාව නිර්මාණය කර ඇති පඤ්ජරය සහ ප්‍රතිමාගෘහය ඉධිකර ඇරි පර්වත පෘෂ්ඨයන් අතර ඇති පරතරය ආසනයේ උස වනු ඇත. මේ ආකාරයට ම ගල් විහාර හිටි පිළිමයේ උසට සාපේක්ෂව එහි ආසනයේ උස හිත වී ඇත්තේ එහි පර්වත තලය මත ඉධිකර තිබෙන ගෘහයේ අධිෂ්ඨානයේ උසත් ප්‍රතිමාවේ ආසනයේ ආරම්භක මට්ටමත් අතර තිබෙන අඩු පරතරය නිසාය. පඬුවස්තුවර -2 ගර්භසරයේ ඇති ගඩොළුමුවා ආසනය සමාධි ප්‍රතිමාවක් උදෙසා කරවන ලද්දක් වුවත් එය මෙරට ක්‍රමය ගුරුකොට ගත්තක්

නොවේ (ගමලන්:2015.293). රෝලන්ඩ් සිල්වා මෙම ආසනය තායිලන්ත - ශ්‍රී ලංකා සබඳතාවල ප්‍රතිඵලයක් බව පෙන්වා දෙයි.

මේ අන්දමටම ප්‍රතිමාව නැති එහෙත් පද්මාසනය පමණක් තිබෙන හිටි පිළිම තිබූ ගර්භසරවල ද එකී පද්මාසනයන්හි විෂ්කම්භයේ ප්‍රමාණය අනුව ගල්කණුවල උසත් එහි තිබූ ප්‍රතිමාවේ කල්පිත උස මට්ටමත් සාපේක්ෂ වශයෙන් ගැලපෙන්නේ යැයි නිගමනය කළ හැකිය. මේ සඳහා ධීය හැකි හොඳම නිදර්ශන මහසෙන් මාලිගය යන අන්වරත නාමයෙන් හඳුන්වන ප්‍රාසාද ප්‍රතිමාගෘහය වන අතර එහි ගල්කණුවක් මීටර් 2.20ක් උස වන විට ප්‍රතිමා පද්මාසනයේ විෂ්කම්භය සෙ.මී. 55කි. මේ අනුව තත් ආසනයට සවි කර තිබූ හිටි පිළිමයේ උපරිම උස මීටර් 2ට අඩුය. එය ජීවමාන පුද්ගල උසට මදක් වැඩි හෝ සමාන වන බව කිව හැකිය. (ගමලන්:2015.116-117) යටාල අංක 7 ප්‍රතිමාගෘහයේ තිබූ ප්‍රතිමාවට අයත් කිසිදු සලකුණක් එහි නොමැති නමුත් ගල් කණුවක උස වන මීටර් 3.20ක ප්‍රමාණයත් ඇතුළු වන දොරටුවේ ඇති ගල් උළුවස්සේ උස වන මීටර් 3.20 ත් සමාන වන නිසා තැන්පත් කර තිබූ ප්‍රතිමාවේ උස මීටර් 2.25ක මට්ටමේ පවතින්නට ඇති බවට උපකල්පනය කළ හැකිය. මෙම පරිමාණාත්මක ගැලපීම සෙ.මී. 40-70 අතර විෂ්කම්භයකින් යුතු පද්මාසන තිබෙන සෑම ගර්භසරයක ම දක්නට ලැබෙනු ඇත. එවැනි නියැඬි 32ක් ඉහත වගුවෙන් අප ඉඬිරිපත් කර තිබේ. මේවා කාලානුරූපී වශයෙන් ආරම්භයේ සිට පොළොන්නරු යුගයේ අවසානය දක්වාම ව්‍යාප්තව පවතී.

චිත්‍රකර්ම ශාස්ත්‍රයේත් ශාරීපුත්‍රයේත් ප්‍රතිමාව සමමිතික වූ දෙකඩකට බෙදෙන ලඹ නූල් එළීමේ ක්‍රමයක් නිර්දේශ කර තිබේ (මාරසිංහ: 1993. xviii, 1991 : 113. 33b-34a). ඊට අනුව මධ්‍ය සූත්‍රය නළල හරි මැඬින්, දෙබැම අතරින්, නාසයේ මැඬින්, නාභිය හා දෙකලව, දෙදන හා දෙපා මැඬින් එල්බ සිටී. මෙකී මධ්‍ය සූත්‍ර ලඹ නූල් පහත කෙළවර දෙපා මැඬින් සටහන් කළ දුර්ලභ උදාහරණ දෙකක් අපට අවුකන හා රැස් වෙහෙර ප්‍රතිමාවලින් හමුවේ. එම ප්‍රතිමා දෙකේම දෙපා අතර හරි මැද ලක්ෂය මෙම සලකුණින් ලකුණු කර තිබේ.

සැතපෙන පිළිම (ඔත් පිළිම) පිළිබඳව චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයෙන් කිසිවක් දන නොහැකි ය. එහි අදහස එම ශිල්ප ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථය රචිත සමය වන විට සැතපෙන පිළිම භාවිතයට පැමිණ නොතිබීම යැයි සිතන්නට ඉක්මන් නොවිය යුතු ය. කෙසේ වෙතත් ශාරී පුත්‍රයේ මෙම ප්‍රතිමා නිර්මාණයට අදාළ විස්තර නියමයන් රචනා වී තිබේ (මාරසිංහ : 1993. 49-52). ඊට අනුව ප්‍රතිමාගෘහයේ ධීග සොළොස් භාගයකින් යුක්ත වන විට දෙකෙළවරින් වූ භාග ද්වය හිස්ව තබනු ලබන්නේ ය. (එම. 50. 114) බිම්බාලයේ පළල බෙදුම් සහකින් යුක්ත වූ විට ශයනය ඉන් බෙදුම්

3 1/2ක් වනු ඇත. ගයනයේ පළල භුග්ම පාදයේ සිට පෞඛාව පාදයේ අර්ධයක් දක්වා විහිදීම ප්‍රශස්ත වේ (එම : 115) මෙතැන දී හිටි පිළිම සහ හිදි පිළිම තැන්පත් කිරීමේ විකු කුර්ම ශාස්ත්‍ර නිර්දේශයන්ට වඩා වෙනසක් දක්නට තිබේ. එනම් එහි දී බ්‍රහ්ම පාදය අවහිර නොකරන්නට ක්‍රියා කළ ද ඔක් පිළිම පිහිටුවීමේ දී බ්‍රහ්ම පාදය ද අවුරා සිටීමයි. ඒ අනුව සයනය බ්‍රහ්ම පාදයේ සිට පෞඛාව පාදයේ එනම් කෙළවර පිහිටි පාදයේ හරි අඩක් දක්වා විහිදෙනු ඇත.

අපගේ නියැදි සමීක්ෂනයේ සැතපෙන පිළිම සහිත නියැදි 10කි. මෙයින් පැරණිම නියැදිය ක්‍රිස්තු වර්ෂ 7-10 සමයට අයත් සේ සැලකෙන මිහින්තලය - 1 වන අතර 10 වන සියවසේ අවසානය දක්වා වූ සමයට අයත් වන නියැදි ගණන තුනක් පමණි. මේවා ස්ථිරවම අනුරාධපුර යුගයේ අවසාන සියවස් දෙක තුළට ඇතුළු කළ හැකි වන අතර එය වූ කලී ශාරිපුත්‍රය රචිත සමය සේ සැලකිය හැකිය. මෙම නියැදි තුනම අයත් වන්නේ කුටාගාර ශාලා ක්‍රමයේ ස්වාධීන ප්‍රතිමාගෘහ ගණයටය (ගමලන්:2015.46).

එහෙත් සැතපෙන පිළිමයේ මෙරට සමාරම්භය සිදු වන්නේ අනුරාධපුර මධ්‍යතන සමයේ දී එනම් ක්‍රිස්තු වර්ෂ 3-5 සියවස්වල ලෙන් විහාර තුළිනි. මෙහිදී සැතපෙන පිළිමය කේන්ද්‍ර කොට ගනිමින් බිහි වූ ලෙන් විහාර නියැදි 17ක් අප විසින් ඉධිරිපත් කර තිබේ (එම. 581-628). ඒවා අතුරින් පැරණිම කල්පිත ධනයන් සහිත නියැදි ලෙසට හබැස්ස, කන්දේගමකන්ද, රසනකවැව, පිදුරන්ගල, විළදගොඩ -2 යන ලෙන්විහාර ගත හැකිය. මේවා ක්‍රිස්තු වර්ෂ 3-5 සිට 6-8 දක්වා සියවස් අතරට අප විසින් අයත් කර තිබේ (එම.581-594). මහාවංසයේ සඳහන් වන පැරණිම ලෙන් විහාරය රිදී ලෙන් විහාරයයි. එය ක්‍රිස්තු වර්ෂ 19-29 දී ආමණ්ඩගාමිණී අභය රජු විසින් (ම.වං. 180.4) කරවන ලද්දකි. කෙසේ වෙතත් මෙහි තිබුණේ සැතපෙන පිළිම නොව බුද්ධ සංකේත සහ මුල්ම බුද්ධ ප්‍රතිමා යැයි අපට විශ්වාස කළ හැකිය(එම.815-816). එම නිසා සැතපෙන පිළිමයක් අරඹයා කරවූ මුල්ම ලෙන් විහාරය ලෙසට අප විසින් කන්දේගම කන්ද ලෙන් විහාරය හඳුන්වා දී තිබේ(එම.583). මෙතැන් සිට ඉහත නියැදි 17 න් 14ක්ම අයත් වන්නේ අනුරාධපුර යුගයටය. මෙයින් ද ක්‍රිස්තු වර්ෂ 8-10 සියවස් තුළට අයත් ලෙන් විහාර ගණන 10කි. එම නිසා මේවා ශාරිපුත්‍රය රචිත සමයටත් එම ශිල්ප ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථයට උපස්ථම්භක විණැයි සලකන ගෞතමීය ශාස්ත්‍රය (මාරසිංහ : 1993. X) වැනි පූර්වෝක්තව තිබූ ශිල්ප ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථයන්ටත් සමකාලීනව ඉඳී කරන ලදැයි විශ්වාස කළ හැකිය.

ඉහත වගුව අනුව ක්‍රිස්තු වර්ෂ 10-12 සමයට අයත් කුටාගාර ශාලා ක්‍රමයේ සැතපෙන පිළිම සහිත ස්වාධීන ප්‍රතිමාගෘහ සංඛ්‍යාව 7කි. මෙසමයට අයත්

සැතපෙන පිළිම සහිත ලෙන් විහාර ගණන 3කි. මේවා අතුරින් පොළොන්නරුව පූජනීය චතුරග්‍රයේ සැතපෙන පිළිමගෙයි ප්‍රතිමාව ස්ථානගත වන්නේ බ්‍රහ්මපාදයේ වුවත් එහි මනුෂ්‍ය පාදයන් පෛශෙයිසා පාදයන් හිස්ව පවතිනුයේ ප්‍රදක්ෂිණා පථය සඳහාය. මෙවැනි ප්‍රතිමාගෘහයන්හි ප්‍රදක්ෂිණාපථයක් පිහිටුවා ඇති එකම ස්ථානය මෙය පමණි. සැතපෙන ප්‍රතිමා අතුරින් ධීගින් වැඩිම ප්‍රතිමාව ගල් විහාර පිළිමයයි. එහි ධීග මීටර 13.90කි. ගල්විහාරය හිටි පිළිමයේ පද්මාසනය මෙන්ම මෙහිද ප්‍රතිමාවේ ආසනය දෝෂ සහිත වූවකි. එහි නිශ්චිත උස මට්ටමක් දක්නට නොලැබේ. ආසනයේ ධීග මීටර 16.90ක් වතුද එහි උස මෙලෙස අසම්පූර්ණ වන්නේ පිහිටි ගල් තලයේ මතු පිට පෘෂ්ඨයත් ප්‍රතිමාවත් අතර පරතරය හීන උස මට්ටමකින් යුක්ත වීම නිසාය (ගමලත්: 2015.521). එබැවින් ශිල්පියා මෙහිදී උත්සුක වනුයේ බුදුන් වහන්සේ දුහුල් ඇතිරිල්ලක් මත සැතපි සිටින අයුරින් ආසනයේ මතු පිට පමණක් පෙන්වුම් කිරීමටය.

ලෙන් විහාර තුළ නිර්මාණය කර තිබෙන ධීගින් වැඩිම සැතපෙන පිළිම අපගේ පර්යේෂණ කාල පරාසය තුළට අයත්ව දක්නට ලැබෙන්නේ පිදුරංගල සහ බබරගස්තලාවේය (එම.588,601). මීටර 12.50ක් ධීගැති මෙම ප්‍රතිමා දෙකෙන් පිදුරංගල ආසනය සෙ.මී. 95ක් උසය. ධීග පළල මීටර 13.20x2.20කි. ඒ අනුව ශාරිපුත්‍රයේ බිම්බමානවලට ගැලපෙන අයුරින් මෙහි ශයනයේ පරිමාණයන් සකස් කර තිබේ (මාරසිංහ : 1993. 50. 115).

ප්‍රතිමාවේ ධීග මීටර 12.50ක් වන ධීඹුල්ල - 1 සැතපෙන ප්‍රතිමාවේ ආසනයේ ධීග මීටර 14.25ක් වන විට එහි උස 0.90 කි. එසේම ප්‍රතිමාව ධීගින් මීටර 11.80 (හබැස්ස), 11.90 (රැස්වෙහෙර-2), 11.40 (සිතුල්පහුව) වන විට ආසනයේ උස සෙ.මී. 60, 58, 62ක් වන්නේ ය. මේ අනුව ආසනයේ ධීග හා උස ප්‍රතිමාවේ ධීගට සමානුපාතික වන ඊතිය අනුව යථෝක්ත නිර්මාණ කර තිබෙන අයුරු පෙනී යන කරුණකි.

වගු අංක හි දක්වා තිබෙන ලෙන් විහාර 24 න් 17ක තිබෙන්නේ නිපන්ත පටිමාය. ඉන් පරිනිර්වාණය ඉඳිරිපත් කෙරෙන ප්‍රතිමා ඇත්තේ 4කි. මේවායේ සිරස සහ මුහුණ එක්කෝ දකුණු - බටහිරට හෝ බටහිරටය, නැත්නම් දකුණු නැගෙනහිර හෝ දකුණටය. දඹුල්ල - 1 ප්‍රතිමාවේ පමණක් ගල් විහාරයේ ප්‍රතිමාවේ මෙන් වම් පාදයේ පසුපසට යොමුවන ස්වරූපය දකිය හැකිය. අනෙක් ප්‍රතිමා 13න් ඉඳිරිපත් කෙරෙන්නේ බුදුරජාණන් වහන්සේගේ සයන ඉරියව්වයි. එම ප්‍රතිමා නැගෙනහිර ධීසාවට යොමුවනු ඇත. ප්‍රධාන ප්‍රතිමාව සමාධි පිළිමයක් වන ලෙන් විහාර ගණන 4කි. තවත් එක් ලෙන් විහාරයක (කළුකන්දන්මඩුව) ප්‍රධාන

පිළිමය හිටි පිළිමයකි. දඹුල්ල - 2 ලෙනේ ප්‍රධාන ප්‍රතිමා ලෙස පිහිට වූ හිටි පිළිමයක් සහ නිපන්න ප්‍රතිමාවක් දැකිය හැකිය.

මාරසිංහ විග්‍රහ කර ඇති පරිධි ශාරීපුත්‍රයට උපස්ථම්භක වන මුල් ග්‍රන්ථය අනුරාධපුර යුගයේ මධ්‍යනන කාලයට අයත් යැයි විශ්වාස කරන්නට මෙයත් සාධකයකි. බබරගස්තලාවේ විහාරය කැණවා නැති බැවින් එහි ආසනය තවමත් පසින් වැසී පවතී (මේ වනවිට සංරක්ෂණය කරමින් පවතී). සෑම ස්වාධීන ප්‍රතිමා ගෘහයක් තුළමත් සහ ලෙන් විහාරයන්හිත් සැතපෙන පිළිමයේ සිරස සහ සිරිපතුල සිට පෞද්ගලයා පාදය (ලෙන් විහාර බිත්තිය) දක්වා සම පරතරයක් පවත්වාගෙන තිබේ. මෙම නියතිය ද ශාරීපුත්‍රයේ සඳහන් වන්නකි. ඊට අනුව ප්‍රතිමාලයේ ධීග සොළොස් භාගයකින් යුක්ත වූ කල්හි දෙකෙළවර භාග දෙක හිස්ව තැබිය යුතු ය. (මාරසිංහ : 1993.50.114)බොහෝ සැතපෙන පිළිම සහිත ගෘහයන්හි මෙකී ලක්ෂණය විද්‍යමානිතය. පිදුරංගල ප්‍රතිමාවේ සිරස හා සිරිපතුල් අතර ඇති මෙම ඉඩ ප්‍රමාණය මීටර් 1.10ක් සහ 1.23කි.

අංගුල 124ක් හෝ ඊට වැඩි උසකින් යුතු ප්‍රතිමා ශ්‍රේෂ්ඨ-දස-කාල මිනුම්වලින් යුතු ප්‍රතිමා ගණයට අයත් වනු ඇත (Marasignhe : 1991.75:2, 125.36-38, මාරසිංහ 1993-32.22). අපගේ පර්යේෂණයට ඇතුළත් කර තිබෙන රැස් වෙහෙර, අවිකන, මාලිගාවිල, දඹෙලොඩ, බුදුරුවගල, දෝව¹ ගල් විහාරය, ලංකාතිලකය, තිවංක පිළිමගෙය, ධුපාරාමය වැනි විශාල ප්‍රමාණයේ ප්‍රතිමා මේ ක්‍රමයට අනුව කළ උසස්ම ගණයේ නිදර්ශන වනු ඇත. මුළුමනින් ම අහිමි වී තිබෙන ශ්‍රේෂ්ඨ මානය සහිත ප්‍රතිමා වශයෙන් ජේතවන ගෙඩිගෙයි ප්‍රතිමාවත්, පුලියන්කුලම ප්‍රතිමාවත් දැක්විය හැකිය.

ප්‍රධාන පිළිමයේ දෙපසින් ඇති ප්‍රතිමාවල උස තීරණය වන්නේ ප්‍රධාන ප්‍රතිමාවේ උසට සාපේක්ෂවයි. ඒ අනුව මානාංගුල 24කින් යුතු ප්‍රතිමා ශ්‍රේෂ්ඨ ගණයටත්, 23කින් යුතු ප්‍රතිමා මධ්‍යම ගණයටත්, 18කින් යුතු ප්‍රතිමා අධම ගණයටත් 16කින් යුතු ප්‍රතිමා කණිෂ්ඨ සහ 12කින් යුතු ප්‍රතිමා හීනක ගණයටත් ඇතුළත් වන්නේ ය (ibid:125.36-38).අපගේ වගු සටහනෙහි ඉධිරිපත් කරන නියැදි අතුරින් ජීවමාන උසකින් යුතු ප්‍රතිමා සහ ඉන් 1/2 සහ 1/4 උසකින් යුතු ප්‍රතිමා මෙම කොටසට අයත් වන්නේ ය. ශාරීපුත්‍රයෙන් ශ්‍රේෂ්ඨ දසකාල මිනුම සැතපෙන පිළිම නිර්මාණය සඳහා ද යොදා ගත යුතු බව දක්වා තිබේ (මාරසිංහ : 1993.49).

¹ දෝව ප්‍රතිමාව වැඩි නිම නොකළ අසම්පූර්ණ කෘතියකි. එසේම ඒ සඳහා වන ප්‍රතිමා ගෘහයක් ද තනවා නැත. එබැවින් එම පිළිමය අපගේ පර්යේෂණයට ඇතුළත් කොට නැත.

ශාරී පුත්‍රය 10 වන සියවසේ කෘතියක් වන බවත් එහි මුල් කෘතිය වන ගෞතමීය ශාස්ත්‍රය ඊට පූර්වයේ රචිත බවත් සහ මංජු ශ්‍රී වාස්තු විද්‍යා සහ චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍ර යන ග්‍රන්ථයන් ක්‍රිස්තු වර්ෂ 5 වන සියවස වන විටත් මෙරට භාවිතයේ තිබී ඇති ආකාරයත් පිළිබඳ අදහස් සහ නිගමන මේ වන විටත් අප විසින් සඳහන් කර ඇත්තෙමු(ගමලන්:2015.322,331). මෙයින් ශාරීපුත්‍රය එහි මුල් කෘතිය වන ගෞතමීය ශාස්ත්‍රයේ රචනාවකට ගැලපෙන අයුරින් පෙරවාදී ලක්ෂණවලට බලපෑමක් නොවන පරිදි සකස් කළකෘතියකැයි මාරසිංහ විසින් පිළිගෙන තිබේ (මාරසිංහ : 1993. x-xi).කෙසේ වෙතත් මෙම ශිල්ප ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථයන්හි බහුතර ලක්ෂණ මහායානික සම්භවයකින් යුක්ත ය.

මහායානයේ පරිහානි අවස්ථාව, තන්ත්‍රයානය බවත් එහි ලක්ෂණ ක්‍රිස්තු වර්ෂ 8 වන සියවසේ පටන් ම ප්‍රකට වන අයුරුත් පෙන්වා දී ඇත්තෙමු (ගමලන් :2015.408, 641-642). වජ්‍ර සළකුණ මෙම තාන්ත්‍රික දහමේ ප්‍රධාන සළකුණකි. බෞද්ධ සංඝාරාමික වාස්තු කලාව තුළ ඊට ප්‍රමුඛත්වයක් හිමි වන්නට පටන් ගනුයේ ක්‍රිස්තු වර්ෂ 7 වන සියවසින් පසුව ය. ඉහත සඳහන් පිටුවල අප මේ පිළිබඳව ඉඳිරිපත් කර ඇති සියලු ම සාධක ක්‍රිස්තු වර්ෂ 8-10 සියවස්වලට අයත් ය. පොළොන්නරු යුගය තුළ දී මෙකී තාන්ත්‍රික ලක්ෂණයන් වඩාත්, උද්දීපනය වන්නට පටන් ගැනෙනුයේ බුද්ධ ප්‍රතිමාගෘහ වාස්තු කලාවත් සමගිනි. ගල් විහාරයේ සමාධි ප්‍රතිමාවේ ආසනයේත් (එම.518) විජ්ජාදර ගුහාවේ නිර්මිත සමාධි ප්‍රතිමාවේ ආසනය සඳහාත් (එම. 607) වජ්‍ර කැටයම් යොදා ඇත්තේ මෙවන් වූ පසුබිමක් තුළ දී ය. තිවංක පිළිමගෙයි පිටත බිත්ති සැරසිලි අතරට බුද්ධ ප්‍රතිමා එක් කර ඇත්තේ ද මෙවන් වූ උග්‍ර මහායානික සන්ධර්භයක් ක්‍රියාවට නැංවීමේ ප්‍රතිඵලයක් වශයෙනි (එම. 511). නාලන්ද ගෙඩිගෙයි වේදිකාවේ සැරසිලි අතරට මෙවුන කැටයමක් එක් කිරීමත් එහි බුද්ධ ශිර්ෂයට ඉහළින් ඉත සඳහන් කළ පරිදි කුවේරගේ රුව යෙදීමත් යථෝක්ත තන්ත්‍රයානික ලක්ෂණ කුළු ගැන්වෙන ප්‍රබල අවස්ථාවකි (එම. 635-642). වජ්‍රබෝධි හිමියන්ගේ දෙවන වර ලංකාගමන සිදු වන්නේ ක්‍රිස්තු වර්ෂ 7-8 සියවස්හි දී වන අතර මෙරට මහායානය එහි උච්චස්ථානයට පැමිණීමට තුඩු දුන් ප්‍රධාන හේතුවක් ලෙසට මෙහිමියන් මෙරට දී සිදු කළ ක්‍රියාකාරකම් දැක්විය හැකිය. ඉහත දැක් වූ පරිදි ශ්‍රේෂ්ඨ හෙවත් උත්තම ගණයේලා චිත්‍ර කර්ම ශාස්ත්‍රයේ දැක්වා ඇති අති විශාල ප්‍රතිමා ධෝහානියන් විග්‍රහ කරන්නේ මහායාන ලෝකෝත්තරවාදී නායයන්හි ප්‍රතිඵලයක් ලෙසින් බිහි වන බවය (Dohaniani: 1964.95).මෙම නියතිය සහිත වාස්තු කලාව 12 වන සියවස අවසානයේ ධී ඉහත සඳහන් තාන්ත්‍රික ලක්ෂණ ඔස්සේ තවදුරටත් විස්තාරිත තත්ත්වයකට පත්වන අයුරු ගල්විහාර ප්‍රතිමාකරණය තුළින් හඳුනාගත හැකිය. යථෝක්ත ලක්ෂණ පොළොන්නරු සමයෙන් ඔබ්බට ද ගමන් කරන ආකාරය

නිරීක්ෂණය කළ හැකි වැදගත් සාධකයක් ලෙසට යාපහුවේ බුද්ධ කැටයම දැක්විය හැකිය.

ආශ්‍රිත ග්‍රන්ථාවලිය

ගමලත්, ඩී.පී. (2015), *බුද්ධප්‍රතිමා ගෘහයේ අවකාශීය සංවිධානය*, අනුරාධපුර සහ පොළොන්නරු යුග ඇසුරෙන්, අප්‍රකාශිත දර්ශනවිශාරද නිබන්ධය, පුරාවිද්‍යා පශ්චාත් උපාධි ආයතනය, කොළඹ.

මහාවංසය (ම.වං.) (1957), සුමංගල ශ්‍රී, බටුචන්ද්‍රවාටේ දේවරඤ්ඤ සංස්කරණය, කොළඹ.

මාරසිංහ, චෝල්ටර් (1993), *බිම්බමානය හෙවත් ශාරීපුත්‍රය* (ශා.පු), ගංගොඩවිල.

Dohanian, D.K. (1964), *Mahayana Buddhist Sculptures of Ceylon*, London.

Marasinghe, W. (1989), *The Vastuvidyasastra Ascribed to Manjusri*, Delhi.

Marasinghe, W. (1991), *The Chitrakarmasastra Ascribed to Manjusri*, Delhi.